

"Evet, delil içinde neticeyi görmek, âlemde Sâniî müşahede etmek, tarîk-i istiğrakkârâne cihetiyle cedâvil-i ekvanda cereyan-ı tecelliyat-ı İlâhiyeyi ve melekûtiyet-i eşyada sereyan-ı füyuzatı ve merâyâ-yı mevcudatta tecellî-i esmâ ve sıfâtı,.." İzah?

"Evet, delil içinde neticeyi görmek, âlemde Sâniî müşahede etmek, tarîk-i istiğrakkârâne cihetiyle cedâvil-i ekvanda cereyan-ı tecelliyat-ı İlâhiyeyi ve melekûtiyet-i eşyada sereyan-ı füyuzatı ve meraya-yı mevcudatta tecelli-i esma ve sıfâtı, yalnız zevken anlaşılır birer hakikat iken, dîk-ı elfaz sebebiyle uluhiyet-i sâriye ve hayat-ı sâriye tabir ettiler..."(1)

"Evet, delil içinde neticeyi görmek, âlemde Sâniî'î müşahede etmek;.."

Burada **delil kâinat, netice ise Allah'ın varlığı ve birliğidir.** Delil içinde neticeyi görmek ise, delilden neticeye intikal etmektir. Yani kâinattaki sayısız delillerle Allah'a ulaşmak, onu tanımak, hatta ona aşık olmak anlamına geliyor.

İkinci cümlede de benzer bir mana ile sanat üstünde sanatkârı izlemek anlamına geliyor. Güzel bir yemeği tattıktan sonra, aşçının kabiliyet ve hünelerini takdir etmek gibi.

"Tarîk-ı istiğrakkârâne cihetiyle...";

İstiğrak, vahdet-i vücud mesleğinde görülen manevi bir hâldir. **Vahdet-i vücud** kelime olarak varlığı teklemek ve birlemek anlamına geliyor. Allah'ın varlığı ve birliğinde bir istiğrak hâlidir. Yani Allah'ın varlığından başka varlıkları yok saymak ve inkar etme hâlidir. **"Allah'tan başka mevcut yoktur, varlık sadece Allah'a ait bir durumdur."** demektir. Bu fikre göre masiva ve mahlukat diye bir şey yoktur, sadece Allah vardır. Bu manevi hâle **tarîk-ı istiğrak** deniyor.

İstiğrak ehlinin durumu, Güneş'in şiddetli ışığının içinde gözü kamaşan bir adamın, sair zayıf ışıkları fark edememesi ya da o ışıkları da güneş ışığı zannetmesi gibidir. İbn-i Arabî Hazretleri Allah'ın varlık güneşinden gözü kamaştığı için, sair zayıf varlıkları görememiş ya da o varlıkları ezeli varlık zannetmiştir. Bundan dolayı da **"Allah'tan başka mevcut yok."** demiştir. Ama kendine geldiği zaman, yani gözündeki kamaşma gittiği zaman, sair varlıkları kabul etmiş ve iki varlık arasını

---

ayırt etmiştir; tasavvufta buna **sahve** deniyor. Bu sebepten dolayı Ehl-i sünnet alimleri İbn-i Arabî'yi mazur saymışlardır.

İşte bu meslekte insan kendi varlık ve benliğini Allah'ın varlığı karşısında ne kadar zayıf ve yok sayabilirse o derece parlak ve güzel bir makama ulaşır. Bir insanın fikir odasına muhtelif ışık huzmeleri giriyorsa, burada bir ışığa kuvvet vermenin tek yolu, diğer ışıkları söndürmek ya da zayıf hâle getirmek ile mümkündür. Öyle ise bu mesleğe göre insanın aleminde Allah'ın varlığını galip ve kuvvetli kılması, ancak diğer varlıkları yok sayması ya da zayıflatması ile mümkündür. Diğer varlıklar sahneden ne kadar çekilirse, Allah'ın varlığı insanın zihin sahnesinde o derece parlak.

Zilli (gölgeyi) asılla iltibas etmek yukarıdaki örnekte olduğu gibi, ezeli varlık ile hadis olan varlığı ezeli varlık lehine birbirinin aynı görülmesidir. Yani "*Ben yokum Allah var, öyle ise sen kimsin?*" denildiğinde, "*Ben ezeli varlığım.*" diyor. Tabi bu **bir istiğrak bir cezbe bir manevi sarhoşluk hâlidir**; bunu uyanıkken ve kendinde iken dese küfür olur.

Okyanusa bir bardak su atılsa, bu bir bardak su artık okyanustan temyiz ve tefrik edilemez. Bu temyiz ve tefrikin güçlüğüne işaret babında, "**Bir bardak su okyanus oldu.**" denilse, bu ifadede okyanus adına ve lehine ince ve derin bir varlık, zevki ve feyzi vardır. Bu ilmi bir mesele değil, zevki ve ruhani bir meseledir. Bu zevki ve ruhani meseleyi ilmi formüle dökmek çok tehlikeli ve risklidir. Bu riskten dolayı batıl **hululiye** ve **monizm** ekolleri türemiştir.

Kâinatta serpiştirilmiş hayatların toplamından hasıl olan bir genel hayat manası vardır ve bu mana kâinatın her tarafını istila sureti ile kuşatmıştır. Ünlü filozof Kant buna "**kamusal ruh**" diyor. İncir ağacının tepesindeki meyvedeki hayat nasıl incir çekirdeğinin içindeki ince ve latif hayattan kaynayıp geldi ise, kâinatın umumuna dağılmış olan hayat ve ruh da ezeli hayatın yani **Hayy** isminin bir cilvesi bir tecellisi ve bir tezahürüdür. İşte **Hayy** isminin bu azametli ve ihatalı tecellisini ve bu tecellinin ezeli hayata olan şiddet-i işaretine kinaye olmak ve işaret etmek için, **Hayy** kâinatı istila edip kuşatmış anlamında hayat-ı sariye denilmiştir.

Bu ince manaya göre "*akis ayn-ı münakis*" telakki ediliyor. Mesela, nasıl ki, bir aynada güneş şiddetli görünse, bu şiddetli görünmeye işaret olmak için ayna, güneş olmuş denilir. Bunun gibi, kâinat aynasında Allah'ın isim ve sıfatları çok şiddetli tecelli ettiği için, İbn-i Arabî gibi zatlar, bu kuvvetli işarete binaen, mahlukatı, "**O**" diye tarif etmişler. Yani, "**heme ost**", (*her şey odur*) demişler. Zayıf ve hâdis olan mevcudatın varlık mertebesini yok saymışlar, hata etmişler.

Akis ile aks edeni karıştırmak ve ikisi de aynıdır, demek, buna benzer. Ama, aynadaki görüntünün varlığı ve devamı, Güneş'e bağlıdır. Güneş olmasa, o ayna ve görüntü de yok olur. Allah'ın isim ve sıfatları, kâinat ve mevcudat aynasında parlak bir şekilde tecelli ile görünürler. Aynada görünen tecelli ile isim ve sıfatları ayırıcılar. İkisini aynı kabul etmek olmaz. Mevcudat aynası ve içindeki isim ve sıfatların

---

tecellisi, arızı, hâdis ve çok gölgelerden geçmiş zaif birer görüntüdürler. İsim ve sıfatlar ise, ezeli ve ebedi, hakiki sıfatlardır. Mevcudatın devamı ve manası, isim ve sıfatların kayyumiyeti ile. Bu noktalara dikkat çekmeden yukarıdaki tabiri söylemek hataya sebebiyet verebilir.

Tasavvuf dilinde buna **“hayat-ı sariye”** yani, ilâhî sıfatların ve hayatiyetin eşyaya sirayet etmesi, yani tecelli etmesi denilmiştir. Tasavvufun bu ince ve latif tabirlerden, ehil olmayanlar; Allah'ın tecessümü (*cisimleştirmek*) veya eşyaya hulûlünü (*eşyaya bürünmek*) veya eşya ile ittihad ve ittisal etme (*eşya ile birleşmek*) gibi bâtil vehimlere düştüler.

İbn-i Arabi gibi mübarek evliyaların ruh dünyasında kalben yaşadığı tevhidi halleri ve incelikleri ifade etmede lafızlar yetersiz kaldığı için *-ki Üstad Hazretleri bu yetersizliğe **dik-ı elfaz** tabirini kullanıyor-* çok insanlar bu tabirleri yanlış noktalara ve mecralara çekmişler ve imanlarını da zedelemişlerdir.

(1) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Nokta.](#)